

ПРВИ ЖЕНСКИ ЗАВОД У БЕОГРАДУ

Шпачеков институт¹

Све што се код нас до данас знало о заводу Шпачек, познато је, углавном, само из биографије Ђуре Јакшића: Јакшић је, наиме, на свом мучном животном путу по Србији, провео извесно време, као учитељ, и у овом приватном заводу у Београду.

Једино, поводом тога момента, и са тога разлога, сви Јакшићеви биографи, — од Светислава Вуловића, па надаље, — помињу овај завод, „институт“, „пансионат“. Али, помињући тај моменат у Јакшићевој биографији, нигде се не дају никакве конкретне подробности о томе заводу, и о Јакшићеву бављењу у њему.

На тај начин, све до данас није било могућности да се добије ни приближна слика тога завода, бар неки појам о њему, о његову карактеру и значају.

Ипак, и у томе кратком, скоро узгредном, писању и помену о овом заводу, поткрала се свима Јакшићевим биографима једна заједничка, крупнија грешка, која је све до данас остала неуочена: Јакшић, наиме, у томе заводу није предавао цртање, него српски језик.

На темељу недавно објављене *Преписке Ђуре Јакшића*, а затим на темељу извесних новопронађених архивских и других докумената, пружићемо нешто

¹ Овако — „Шпачек“, — писали су ово презиме сви: и Јакшић, и М. Ђ. Милићевић, и Милован Спасић, па и сам Леополд Шпачек. Једино се Леополдова жена, Клара, потписивала којипут „Спачек“.

^{1а} Ђура Јакшић Ђорђу Поповићу Даничару: *Подгорац*, 20 маја 1857. Оригинал: Музеј града Београда (МГБ), инв. 675. Објављено *Преписка Ђуре Јакшића*, од Др М. П. Костића, Београд 1951, 60.

² Објављено: *Преписка Ђуре Јакшића*, 73. — Оригинал: МГБ, инв. 1344/1.

нових, непознатих података не само о Јакшићевој служби у томе заводу, него и о самом заводу. Учиниће се дакле покушај да се прикаже кратак историјат овог завода, те да се изнесе његова карактеристика и значај у културном и друштвеном животу града Београда.

ЂУРА ЈАКШИЋ И ШПАЧЕКОВ ЗАВОД

Оставка у Сумраковцу,
и прелаз у Београд

Прешавши у Србију, у пролеће 1857, Јакшић је добио учитељску службу, у црноречком округу и то најпре у Подгорцу, једном забитном „влашком селу“. Свој живот онде приказао је Јакшић у једном писму овако: „Школа је влажна и прокисује тако да ме непрестанце боли глава, а леба нема у селу, но качамак (куља) ме рани...“^{1а}

Ни у оближњем селу Сумраковцу, камо је ускоро из Подгорца премештен, није имао лакши живот. — Из Сумраковца, писаће он, 27 јануара 1858, своје пријатељу Ђорђу Поповићу Даничару: „Употреби сва средства како ће ми се помоћи каквим год начином да не трунем у Сумраковцу. Дотужало ми је већ овде...“²

У пролеће 1858, поднео је из Сумраковца оставку на државну службу. Тек после ове оставке, и после његовог одласка из Сумраковца, Јакшић ће добити сатисфакцију. Доказано је, наиме, да његова жалба у оном писму („да не трунем у Сумраковцу“) није била можда израз тренутног нерасположења. Јер, провереним, званичним извидима установљено је да је „школа у Сумраковцу трошна и треба наћи другу кућу за

школу“ (акт Министарства просвете Окружном начелству црноречком, од 28. VII. 1858), а потом да „школу у Сумраковцу треба затворити и зидати нову“ (акт Окружног начелства Министарству просвете, од 24. IX. 1858).

И тако, после десетмесечног мучног живота у Сумраковцу, 1 јула 1858, стигао је Јакшић у Београд.

Месец дана у Београду, — без службе...

Нашавши се на улици сам, у тада за њега још потпуно страном Београду, Јакшићев положај ће бити необично тежак. Једино познато лице, — на кога је упућен од стране заједничког познаника и пријатеља, Ђ. П. Даничара, — биће Јакшићу у Београду Јован Илић, млади песник. Становаће Јакшић, привремено, као гост, код неког свог познаника, бившег средског писара (Јакшићево писмо³ од 12 VII. 1858). Међутим, због неизвесности положаја, а без икаквих материјалних средстава за живот, у страном Београду, Јакшић је много брижан, а уз то неодлучан. Данима и недељама, пун месец дана, он се колеба каквог посла да се прими: Да ли у Београду? Или у унутрашњости Србије? Или изван Србије? Затим, да ли да ступи у државну, или приватну службу. — У обзир су долазиле три комбинације, — три могућности: Да прими учитељску службу у Шапцу, „где су људи поштенији и богатији од Београђана“, — како му је предлагао Јован Илић. Или, да се, по савету и предлогу Ђ. П. Даничара, отисне чак у Боку Которску, у Маине (Мељине). Међутим, посредник за ову службу, поп из Мељина, Филип Тановић, није Јакшићу уливао много поверења. Трећа комбинација била је: Да се врати у Нови Сад, и да обавља молерску радњу са фирмом. Данима растрзан и мучен овим бригама, — (то произлази из његових писама од 2 и 12 јула 1858) — после месец дана гладовања, и лутања по Београду, Јакшић се најзад, да би пресекао ову неизвесност, примио изненада неког „ђаволског посла“, (писмо Ђ. Ј. од 23 августа 1858).⁴ Био је то, наиме, — Шпачеков завод...

У заводу код Шпачека

Ступио је у завод тачно 1 августа 1858. Тог датума почињала је у заводу нова школска година. Провео је пак код Шпачека пуне две године, до 30 јула 1860. У његовој преписци, о томе периоду његова животног пута, нема много сведочанстава. За прву годину и по дана писао је из завода, наиме, свега два писма; прво је оно од 23 августа 1858 (да се „примио неког ђаволског посла“). У томе писму он даје обавештења и о карактеру службе у заводу, и о својим обавезама: „Јер сам се неког ђаволског посла примио, а то је да сам учитељ овде у једном приватном институту где пет сати на дан око деце пробавити морам, сваки дан... Ту сад морам чамати међу шеретима, па ни певати ни молвати немам каде, за то ти ево и немам песме да пошаљем, као што бих рад... Него се опет надам да ћу ти скоро нешто послати моћи, него у моловању нећу баш ништа учинити моћи...“

Примивши се ове службе сасвим изненада, без воље и против воље, он се убрзо и покајао јер, после непуног месец дана службе он је већ незадовољан, и то у толикој мери да, на крају овог писма, констатује: „Само да ми је могуће одказао бих одма институт, али је већ доцне...“

Ипак, и овако незадовољан, он ће затим годину и по дана бити помирен са судбином, и остати овде, без роптања и јавног протеста. Тек у једном много каснијем писму, после годину и по дана, од 22 фебруара 1860,⁵ и најзад пред одлазак из завода, у писму од 27 јуна 1860 (в. сл. 4) даје нам се пак подробнији увид у његово душевно расположење, и у његов живот у заводу.

У писму од 22 фебруара 1860 Јакшић, између осталог, каже:

³ Ђ. Јакшић Ђорђу Поповићу Даничару: Београд, 12 јула 1858. — Оригинал: МГБ, инв. 1344/5. — Објављено: *Преписка Ђ. Ј.*, 83.

⁴ Ђ. Јакшић Ђорђу П. Даничару: Београд, 23 августа 1858. Оригинал: МГБ, инв. 1344/6. — Објављено: *Преписка Ђ. Ј.*, 84.

⁵ Ђ. Јакшић Ђорђу П. Даничару: Београд, 22 фебруара 1860. Оригинал: МГБ, инв. 1345/2. — Обј.: *Преписка Ђ. Ј.*, 94.

Љубазни Ђоко!

Држао сам зацело да ћу се сам са тобом састати, јер сам бијо намеран кући ићи, и зато ти писао несам. Али незгоде које како мене тако исто и оца ми постигоше, недопустише то: Отац ми је продао и кућу и друго што је имао; пак ми одговара да се у њега не уздам и да код куће немам шта тражити. Због тога сам принуђен и даље остати где сам; па како бог оће!

Неко време сам се надао да ће ме Ср[пско] Правитељство подпомоћи да своје штудије продужим; после опет: можда ће стари ил' млади кнез то учинити? Али се и у једном и у другом преварих. Што ме је пак у томе надању подржавало, биле су песме које сам при повратку кнезова певао. Но осим 10 дуката од скупштине, и 10 дуката са једном адресом што од Шапчана добих — нигде и ништа!

Још сам код Шпачека у заводу али ти морам казати да ми је са сваким даном теже, а и мој принципал видећи ме без свака изгледа све ми више у дужност товари; тако, у место пре што сам имао 5 сати надан, сада имам 7 сати, а све за једну цену тј. за 6 дуката месечно...

Ово је писмо, иначе, од ванредног, изузетног значаја за Јакшићеву личност. Наиме, у овом писму, у продужењу, налази се скривена и Јакшићева аутобиографија, једина коју имамо од Јакшића. Написао ју је Јакшић на молбу свога пријатеља, књижевника Ђорђа Поповића Даничара, уредника Данице — Поповић је наиме спремао за Кукуљевићеву енциклопедију југословенске уметности, *Словник умјетниках југославенских*, биографије српских уметника, па је умолио и Јакшића да своју напише. Јакшић се одазвао молби свога пријатеља и ментора, те је, у овом писму, од 22 фебруара 1860, упутио Даничару своју аутобиографију која садржи животни пут Јакшићев до године 1860. Пошто ју је Јакшић писао у Београду, баш у време када се налазио у заводу Шпачек, саопштава се данас и читав текст ове аутобиографије, нарочито и са разлога што њена стилизација као да нам открива и извесне знаке његовог душевног расположења из тога времена:

Ђорђе Јакшић

рођен у Ср. Црњи у Ванату 1832 г. — У детињству га деда хтеде и силом начинити попом, због чега га даде у Сегедин на школовање. По смрти дедовој видећи му отац, његов слаб напредак у наукама, двапут га

Сл. 1 — Сликарик и књижевник Ђура Јакшић 1860 године, у време службовања у Шпачековом заводу

даде на трговину, но Ђорђе двапут остави трговину и осећајући у себи дара посеђавао је 1846 г. Темишварски Цајхеншуле, где при годишњем излогу од владике Лоновића два премијума доби, у архитектури и у фрајхандцајхнунгу. 1847 г. оде у Пешту код Марастона. У буни 1848 г. војевао је са дишкрећанима као својевољац. 1850 бавио се у В. Бечкереку код живописца Костадина Данијела. 1851 оде у Беч где је дуже времена бијо не посеђавајући Академију ни другу какву школу. Затим оде у Монаково где се од шест месеци због слабострошка није дуже задржавати могао. 1855 г. пробави код куће. 1856 живео је у В. Кикинди. 1857 у Н. Саду, исте године пређе у Србију, мислећи да ће боље бити; но ту тек настаде зањ право мучење — јер неимајући ни посла ни трошка оде у најдаљи крај Србије за учитеља. — Он се много држао Нидерландске школе, и осим штудија његови које се код Емила Чакре налазе, има у Немачког владик Чајага усекновање главе Јованове, у Ср. проте в. Кикиндског — како диже Исус кћер Јаирову из мртвих, у Медаковића Ср. Цареви, у Шандора Радовановића Исус пред Пилатом, у Ср. Црњанској цркви мајка Божија, која је (недопадајући се народу) на три места распорена.

Београд 23^и августа 1858
 Ђуре Јакшићу!
 Ти воје си ми само преко Т.
 крета а професора примије, и
 10 г. аса ти не имаше
 времена одговора — то о ми
 веруј! јер сам се не који
 Јаванској војска примије
 а то је да сам у пратњи
 оде у једном приватном
 интимном кругу где сам са
 не гди од око тебе прегледа,
 ти мораш. — сваки гди —
 Да си и био примије
 милој предви да макар аса
 не имаше одговора то ма:
 Ко ме је дој са свим ујид.
 Тиј сај мораш дамама ма:
 ју претима, та ти чеба,
 ти ~~не~~ ти макобама не:
 маи Редј, да то ти ево и
 нешто тече да томама:
 Редј ~~то~~ ју гди. Миан
 нека ствари аса нећу и
 ма ~~то~~ да ме екума.

Сл. 2 — Писмо Ђуре Јакшића од 23 августа 1858 године. Својина Музеја града Београда

Него се отети наедна гаћу
 и и Криво Негомо двекати
 моти. — Него у токоватоу
 Негоу дана Негомоу критикати
 моти.
 Само се ми је мотиће
 јавно се Криво дит ајма ии.
 моти моти ади је већ готу не.
 Фотографијите моје
 Б. Јакшић

Сл. 2а — Крај писма Ђуре Јакшића од 23 августа 1858 године (сл. 2)

Из овог времена његова службовања у заводу код Шпачека, — осим постанка, његове аутобиографије, — треба истаћи још један значајан моменат: наине, баш из тога времена, из године 1860, имамо његову прву, најранију фотографију, једину Јакшићеву фотографију из његових млађих година.

Одиста, од свих досада познатих и објављених Јакшићевих фотографија, најранијег датума је ова чију репродукцију доносимо уз овај чланак. Она, како је утврђено, потиче из године 1860, када је Јакшић имао тек 28 година. Први пут је објављена у *Босанској Вили* године 1896. Дата је онде са овом напоменом: „Слика је Јакшићева из 1860 г. када је најбоље радио и велика је ријеткост, зато је и доносимо“. Судећи по бради и брковима, који као да приказују човека много старијег од тридесет година,

на први поглед добија се уверење да би снимак имао бити из каснијег времена. Међутим, једна чињеница, а наине да је фотографија, — како се из даљег текста напомене *Бос. виле* види, — била тада власништво Ђуриног пријатеља Ђорђа Поповића Даничара, (који ју је добио од Јакшића, а били су у пријатељству само до 1863 г.), — сведочи о томе да ова фотографија не може бити каснијег датума. Оригинал, како изгледа, данас не постоји. (Репродукцију дајемо из књиге: *Преписка Ђуре Јакшића*.)

Покушаји Јакшићеви да се врати у државну службу

У рано пролеће 1860, њега је, најзад, већ издало стрпљење. Он ће тада покушати да се врати у државну службу. У томе циљу он ће, 17 марта 1860, под-

У Београду 22 фебруара 1861

Љубавни Ђоко!

Држао сам сајело да ћу се саст са то-
бом састати, јер сам био намеран кући
ити, и зато ти писао не сам. Али негодде
које како мене тако мило и оца ми
повешташе, недовољитише идо: Више ми је
споро и кући и друго мило је ишао; иак
ми одговара да се у њега не уздам
и да код куће немам нишк инфанти-
ти. Због тога сам принуђен и даље
остати до сам; а како још оће!

Лето време сам се надао да ће ме
Гр. Правителство подготити да свој
интерес продужит; после овеи: тога
ће синари ми млади Кнез по цркви
ити? Или се и у једном и у дру-
гом пребавих. Што ме је кад у то-
ме нареду подржавано, биле су неке
које сам при повраћању Кнезова девао.
Ако олим 104 од скрупулозно, и 104 са
једном адресом мило од Шадгана
добит - није и нишк!

Још сам код Шадгана у заводу ми
ти морам казаати да ти је са сваким
држати исто, а и тој принципал виде-
ти ме још свака ишк сва ми више
у дужности повари; тако, у месту

нети молбу Министарству просвете⁶ за учитељску службу у Београду, — „на место Јована Царевића“. У тој молби каже:

Ја сам у учитељској служби, у Округу Црноречком како на задовољство општина: Подгорачке и Сумраковачке, тако исто и самога Попечитељства две године — а после тога *опет у приватном заводу Г. Леополда Шпачека као србски учитељ на подпуно задовољство Г. Шпачека и Попечитељства Просвете две године служио.*

Чујући пак да се Г. Јован Царевић млађи учитељ у Београду за канцелисту у Попечитељство Правосудија премешта; усуђујем се понизно молити: да ми се његово упразњено место — с' тим уверењем преда — да ћу од оног часа моје учитељске дужности боље, савесније и на веће задовољство грађана и више власти с' благодарношћу одправљати.

С' тим поуздањем надам се од стране Попечитељства Просвете милостивом решењу.

У Београду, Ђорђе Јакшић
17 марта 1860. учитељ

Решење на ову молбу гласило је: „Постављен је други, — у акта“.

Ово негативно решење није га обесхрабрило. После неколико месеци, почетком јула 1860, поново ће се обратити Министарству просвете,⁷ сада за место „палилулског учитеља“ у Београду:

Понизно подписаниј служио сам као учитељ у округу Црно Речком у селу Подгорцу и Сумраковцу на задовољство како општина тако и Попечитељства, а од то доба до сад *опет две године у заводу Г. Шпачека као ср. учитељ.*

Чујући пак да ће се упразнити место Палилулског учитеља Исе Ђорђевића усуђујем се понизно молити Попечитељство да ме на исто место постави.

Надајући се да ће ми Попечитељство молбу уважити.

У Београду, Остајем
4 Јулија 1860. Славног Попечитељства
покорни
Ђ. Јакшић

На ову молбу примио је решење које ће значити не само ослобођење од службе код Шпачека, него значајан прелом у његовом животном путу. По-

стављен је за учитеља у Пожаревцу, (онде ће се, како је познато, и оженити и онде ће, после Београда, најдуже у Србији боравити).

Ипак, пре него што је о овом решењу обавештен, сазнао је да је у Београду упразњено место учитеља цртања. Вероватно у циљу да би имао више времена за сликарство, он ће се још обратити Министарству молбом и за ово место:⁸

Понизно подписаниј сам више година цртање и живописање учио, као што се надам, да ће и самоме Попечитељству из различитих мојих послова познато бити.

А знајући да се у Београду једно ил' два места за учитеља у цртању отварају; усуђујем се понизно молити: да ми славно Попечитељство као способноме једно милостивно подарити изволи; с' тим уверењем да ако до сада и немам у томе никаквих великих заслуга, да ћу на томе месту таквих прибрати, и за кратко време показати моћи да сам вредан био поверења с' коим ће ме — тако се надам — Славно Попечитељство скорим временом обдарити.

У Београду 11. Јулија 1860.

Остајем
Попечитељства Просвете
покорниј
Ђорђе Јакшић
учитељ

Поводом ове молбе, уследило је решење: „Ако се потреба укаже, да се има у виду. — За сада, у акта!“

На тај начин, остало је на снази решење којим је Јакшић постављен за учитеља у Пожаревац. Спремајући се за одлазак у Пожаревац, Јакшић је умолио аконтацију^{8а} за путне трошкове, два дана пре изласка из завода:

Понизно подписани сам од славног Попечитељства просвете постављен за учитеља II Разреда у Пожаревцу али будући да ми околности нису допуштале да што заштедим: то — сам принуђен од Попечитељства просвете покорно молити да ми оно одобри помесечне плате унапред примити како бих путне трошкове подмирити могао.

У Београду, Остајем Високославног
28 Јулија 1860. Попечитељства просвете
покорни
Ђорђе Јакшић

Иначе, тачно до краја школске године, до 30 јула 1860, Јакшић је остао на служби у заводу.

⁶ ДАБ (Државна архива НРС, Београд), Мин. Просвете, 1860-III-311.

⁷ ДАБ — Мин. Просв. 1860-V-199.

⁸ ДАБ — Мин. Просвете, 1860-VI-851.

^{8а} ДАБ — Мин. Просвете, 1860-VIII-1311.

Јуни, јер код Шпачека нећу
 никако више да останем,
 и зато још знао јам' да се о'
 сити овога још неко место
 да мене нађе? Овде се одве'
 јају, мислим, још два, на'
 германци; била нека добити'
 уместо поверити себи, и од'
 дао ми је да ју ту добу'
 као на германце мисли, ака'
 не смеће, те ме неодлучно
 одети у вичурањости са у'
 мисли себи - да што су ти!
 Али појед свети вода само
 да ми је 200 фл. не подижу
 само за две подиже - адна
 још отишао у Андријеву
 на некуд тамо, рећи се
 и направио мисли ф. Суво,
 шта можда се ми он
 могао од некуд неку до

Сл. 4 — Фрагменат писма Ђуре Јакшића од 27 јуна 1860 („јер код Шпачека нећу никако више да останем...“). Својина Музеја града Београда

О ШПАЧЕКОВОМ ЗАВОДУ

Напустивши завод и Београд, у једном од својих првих писама из Пожаревца, од 3 Септембра 1860, Јакшић се сећа службе код Шпачека, и упоређујући је са овом, новом, у Пожаревцу, — Јакшић каже овако: „Боље је но код Шпачека, рахатнији сам. Плата 150 талира, огрев и квартир...“

Шта је Јакшић предавао у заводу

У досадашњој литератури о Јакшићу, у вези са службом Јакшићевом на овом заводу, тврди се да је Јакшић овде предавао цртање. Овај податак појавио се најпре код Свет. Вуловића. Оданде га је узео Скерлић, па и сви остали Јакшићеви биографи. (У најновије време и Радомир Константиновић који је овом детаљу нарочито дао важности, јер се бави њиме на неколико страна).

Међутим, Јакшић онде није предавао цртање, него српски језик. То произлази из неколико докумената и исписа који се данас публикују.

Пре свега, сам Јакшић, у својим молбама Министарству просвете, — од 17 марта 1860, и 4 јула 1860, (у којима тражи државну службу), изричито констатује да је у Шпачековом заводу био „Српски учитељ“, т.ј. учитељ српског језика.

Затим, савременик Јакшићев, Коста Поповић, у своме „дневнику“, (који је објављен у *Успоменама* Владана Ђорђевића)⁹ износи своје разговоре са Дероком о Јакшићу, те констатује нарочито да је Јакшић тада предавао у Шпачековом заводу српски језик.

Овај податак је иначе у сагласности са једним податком из *Српских Новина*, у опису испита у заводу, 1858: Тамо се нарочито констатује да је „цртање предавао Јован Дерок“.

Најзад, ово произлази и из огласа у *Српским Новинама* у коме се, — управо на дан изласка Јакшићевог из овог завода, — констатује да је упражњено место „српског учитеља“.

⁹ Др Владан Ђорђевић, *Успомене*, књ. I., Издање књижаре „Славија“, Нови Сад 1923.

Из успомена једног наставника

Један од најранијих, првих наставника овог завода, био је Милан Ђ. Милићевић, потоњи претседник Српске академије наука.

Рођен 1831 у селу Рипњу, код Београда, Милићевић је свршио богословију, па краће време био учитељ у унутрашњости Србије. Потом је службовао по разним министарствима, — просвете, унутрашњих и иностраних дела, — као секретар, начелник, и најзад као помоћник министра. Једно време био је и библиотекар Народне библиотеке, најзад и државни саветник.

Мада самоук, без стручне спреме, и без много талента, он је био ванредно марљив културни радник, а нарочито плодан писац. Објавио је низ књига, из разних области: педагогије, историје, географије, етнологије, па је покушао и као приповедач. Од 1896 до 1899 био је претседник Српске академије наука. Умро је у Београду, године, 1908.

Он је у својим *Успоменама*, — (објављеним први пут у *Годишњици* Николе Чупића, књига XVII, 1897, 43—44, а недавно, и у посебној књизи), — дао низ аутентичних података о овом заводу. У одељку који носи наслов „Шпачекова школа“, износи своја сећања на завод:

... Онога времена, кад сам ја службом прешао у Попечитељство Просвете, често у ту канцеларију долажаше неки Леополдо Шпачек, родом Чех, и жена му Клара, Немаца по роду. Они су тражили одобрење да у Београду отворе за женску децу приватну школу, у којој би се, поред основне наставе, предавала и нека виша знања а и неке вештине.

Шпачек, као Чех, нешто је натуцао српски, а жена његова није знала српски ни једне речи. Они су, кад у Попечитељство долазе, највише разговора имали са секретаром Цукићем. Пошто се њихов програм прегледао и примио, њима се даде тражено одобрење, и они отворише приватну школу за женску децу у оној кући на Сави, где је данас савска полиција.

Тај Шпачек понуди мене, јамачно по Цукићевој препоруци, да у тој његовој школи, предајем српски језик. Часове ми одреди све после подне, када сам од канцеларије био слободан. Ту понуду примим радо. Доцније, кад се школа боље развила, ја сам, поред

српског језика, предавао у њој и земљопис и историју. Шпачек ми је за све то плаћао по 5 дуката — 60 динара — на месец. У оно време уз моју редовну плату, мени је то била лепа помоћ.

У том заводу радио сам без мало пуних десет година.

То је, као што већ рекох, за оно време, била једина школа за женску децу, виша од школе основне. У ту су школу долазиле из првих београдских кућа. И данас је у Београду доста одличних госпођа које су, у своје време, биле моје ученице у тој Шпачековој школи!

По мом изласку из те школе, Шпачек је још неко кратко време држао тај завод; па су се доцније он и жена му вратили у своју постојбину, а школа се њихова расула.

Из првих година завода

Леополд Шпачек је, по својој доласку у Београд, имао у једној кући на Варош капији најпре продавницу „миндерлука и кревета на француским перима (федерима)“. — Ускоро, око 1852 г., отвориће у овој кући Шпачек, са женом Кларом, — по дозволи Министарства просвете, — „Васпитателно заведеније за женску децу“. Био је то у Србији први и једини женски завод. Већ у почетку завод је наишао на повољан пријем у Београду, те се убрзо умножио број ученица, у толикој мери да су Шпачекови одлучили да прошире просторије завода. О томе је, године 1855, публикован од њихове стране, у *Србским Новинама*, овај оглас:¹⁰

Почем се у нашем

Воспитателном заведенију за женску децу число предмета, учитеља и ученица знаменито умножило: то се појавила неопходна потреба, да се и обиталиште распространи. На овај конач подписани су узели под кирију сав горњиј бој у Ресавчетовој кући код Стамболкапије, где ће се заведеније сад — о Митрову дну преселити. У овом новом обиталишту може се цело заведеније сасвим удобно сместити и у — њему деци давати наставленије поред — предмета на србском и немачком језику у разредима већ започетим, такође и у француском језику, у начертавању и игрању, а у овоме последњем и одрастним господичнама. Кои би г. родитељи желели, да јим се кћери пристојно изобразе и воспитају, а нарочито у преднаведеним предметима обуче, нека се изволе што скорије јавити, јер доцније ће број пријављених и време учинити немогућим, да ји се још више прими.

Леополд и Клара Шпачек
У Београду 23 Октобра 1855.

Као што се види, проширењем просторија створена је могућност не само да се повећа број ученица, него да се изврши општа реорганизација, да се уведу неке реформе и у питању наставе: Предвиђа се на име настава и у француском језику, а уводе се и нови предмети: играње, (плес), и цртање. Међутим, Шпачекови се неће задовољити само са овим проширењем. Сматрајући да су женским заводом стекли довољан реноме, узели су у план да отворе и завод за мушку децу. Борба за реализацију овога плана вођена је у Министарству просвете дуже времена, скоро две године.

Планови и настојања Л. Шпачека да отвори и завод за мушку децу, па и забавиште

У министарству Просвете има о томе доста података. Наиме, када је, некако почетком 1856, Леополд Шпачек поднео молбу Министарству просвете да му се дозволи да отвори завод и за мушку децу, ова је молба била упућена на мишљење и предлог др Миловану Спасићу, тада „главном управитељу основних училишта“.

Спасић је, иначе, довољно позната личност из сукоба са Стеријом, — у својој комедији *Судбина једног разума*, Стерија је дао слику и карактеристику Милована Спасића.

Да ли је Спасић дотле имао неки инцидент са Шпачеком, није познато. Тек Спасић је, према личности Шпачека и његовом предлогу, показао одлучно негативан став, и дао врло неповољно мишљење и о садањем женском институту. Предложио је дакле да се Шпачекова молба одбије, не само из разлога што у Београду постоји доста школа за мушку децу, него и стога јер да ни сам женски завод није одговорио очекивањима. Иначе, своје нерасположење према Шпачеку, Спасић је опширно образложио у свом реферату,¹¹ поднетом Министарству 27 марта 1856:

¹⁰ *Србске Новине*, 25 октобра 1855, број 121.

¹¹ ДАБ — Мин. Просвете, 1856-VI-82.

Високославному Попечитељству
Просвештенија

Под 20. т. м. П. № 326, изволило је Предх. Попечитељство доставити ми: молбу Леополда Шпачека у том обзиру, да му се допусти приватну школу за мужку децу отворити, — и препоручити, да Му моје мненије о том предмету поднесем. По овоме и доодим, моје покорно и учтиво мненије о предизложеном, Високосл. Попечитељству поднети.

Приватне школе, по мом скромном мишљењу, само је онде потребно отворати, гди нема довољно јавни школа, и гди ове ни су тако устројене, да могу общте потребе, обучавања и воспитивања младежиј, задовољавати. Овакове, приватне школе, јошт су потребније у оних земљама, у којима је народ на класе, благороднике и простаче, богаташе и сиротињу, подељен; па вишша и богатија класа не ће, да њиова деца са децом нижше и сиромашне класе људиј, у једну школу иде. — Шта више, благородство и богаташи често јавне школе с намером и тако пренебрегавају, да ове очевидниј печат беде, ништоће и убожества на себе носе; о чему нас уверавају и саме уредбе основни школа абсољутни и аристократични држава. — Наше је отечество сачувао Бог од тако несрећног стања; па за то ивидимо, да се наше Правитељство својски и озбиљно стара, како о умножењу, тако и о добром устројству, основни, јавни школа.

У Београду имамо сарамерно много више јавни школа за мужку децу, него за женску; из ког узрока и показала се је потреба, да се и приватне школе за женскиј пол отворе. Ово увидивши В. Попечитељство Просвештенија, допустило је и Г. Шпачеку: отворити приватну школу за женску децу. У исто време прописало је и правила, по којима се приватне школе управљати имају. Но Г. Шпачек, као основатељ једног заведенија за женску децу, није общтем очекивању досад одговорио, нити је се по прописаним правилима хтео управљати; по чему и његово заведеније није общте потребе задовољило. Мени је врло жао што се тако морам изразити о оном заведенију, о ком је се много више добра предпостављало, и ком је сама наша Светла Књагиња своју благонаклоност и благоволителност показала. — Ја се уздржавам изложити све оне случајеве, који су се у заведенију Г. Шпачека догодили, а правилима воспитивања женског пола неодговарају; али ипак напоменути морам: да су ученице назадак у обучавању трпити морале из оскудости у довољним и добрим учитељима и учитељкама; да основатељ у речи стојеће школе много обећава, а мало изпуњава; и да без предходећег одобрења и питање надлежне власти у заведенију почиње и допушта чинити оно, што нимало неодговара добром воспитивању женског пола.

При оваковим околностима и обдржавању женске школе Г. Шпачека, ја понизно мислим, да приватна школа за мужку децу, и по плану проситеља, тим би неполезнија била:

Што имамо у овдашњој вароши довољно јавни школа за мужку децу; — што би се дала прилика (кад би се приватне школе отворати допустило), да ученици јавни школа, на штету свог напретка и родитеља им, под разним изговорима, јавне школе остављају и приватним прибегавају; — што није цели сходно и за нашу будућност полезно, малу децу од 4 године напајати странном вниманију и осећању; — што држим: да је сваком Србину и србском житељу нужно, да његово дете најпре, колико билло, матерњиј, т.ј. србскиј језик, научи, па онда на основу овога и са овим другиј који. Што ми није познато, да игди има такви заведенија, у којима би, по предложењу Г. Шпачека, мала деца од 4 године, и одрастни младићи Гимназије и други школски заведенија, заједно били, и ту се обучавали и воспитивали; — и што Г. Леополд Шпачек, није ни са школом за женскиј пол отвореном показао, да је у стању добри и способни лица за учитеље набављати, и заведенијем тако управљати, како би общте потребе нашег, Србског публикума, задовољило. —

Из овог, премда укратко изложеног види се, да сам ја тог покорног мненија, да се, у место одовлетворења молби Г. Шпачека, њему од стране Вис. Попечитељства препоручи и наложи: да се он постара, и сво вниманије на то обрати, како ће заведеније за женскиј пол одобрено му, у бољиј поредак и таково стање довести, које ће общтим потребама и очекивању публикума одговарати, и које ће осведочити, да је он — као издржатељ заведенија — достојан, да му се одобрим, и друго заведеније, за мужку децу, основати и издржавати. — Повраћам прилог.

№ 411.
27. Марта 1856
у Београду.

Главни Управитељ ос.
училишта Кн. Срб.
Милов. Спасић

Међутим, др Спасићу се накнадно учинило да у овом свом реферату није можда био довољно конкретан, и оштар. Стога он, скоро пола године касније, у свом новом реферату,¹² (од 6 септембра 1856), износи још неке, по његовом мишљењу неправилности у Шпачековом женском заводу:

Високославному Попечитељству
Просвештенија

У сајузу мог понизног известија и мненија од 26 Марта т. г. № 411 пр. г. школске, о заводењу приватне школе за мужку децу, г. Л. Шпачеком, а по налогу Вис. Попечитељства од 22. пр. м. П. № 419, имам чест, као накнадно и допунително ка горњем известију, и следујућа навести: 1) Г. Шпачек правио је у заведенију свом, под именом „Дечиј бал“, такве балове, на које су свакојаког узраста,

¹² ДАБ — Мин. Просвете, 1856-VI-82.

мужкарци и женскиње долазиле, и вид јавни грађански балова имали; које се са целиј једне приватне школе и воспитателног заведенија за женску децу неслаже; — 2) Он је узео био једног учитеља играња за ученице, па је допустио, те су и зреле девојке из вароши у заведенију и са ученицама играти училе, па по том и проба је држао, да ученице са одрастлим мужкарцима у заведенију играју, које се такође са воспитивањем женског пола, особито малолетни девојчица, нимало неслаже; 3) Узимао је учитеље у заведеније без претходећег одобрења надлежног главног управитеља осн. школа, а то, по правилима за приватне школе прописаним, несме чинити. Исто тако и одпуштао је неке учитеље из заведенија, а ни узрок није казао, зашто је то чинио? —

Које из ови, а које из пређе наведени обстојателства, у свакој покорности молим Високославно Попечитељство, да г. Л. Шпачеку наложити изволи: да он без предходећег питања и одобрења надлежног главног управитеља, у свом заведенију ништа ново заводи и предузимати несме; а што се год ванредно у заведенију, ма и најмање било, догоди, да дужан буде то одма реченом Управитељу доставити.

№ 131.
6. 7 врија 1856.
у Београду.

Главниј Управитељ осн.
училишта Кн. Срб.
Милов. Спасић

У проучавању ових Спасићевих реферата, и у проверавању ових „оптужби“ протекло је извесно дуже време. И тако, у току више месеци, у Министарству није Шпачекова молба одмах дефинитивно одбијена. Ово би се могло приписати и чињеници, — коју и др Спасић истиче, — да се у дворским круговима имало добро мишљење о Шпачековом женском заводу.

Шпачек се, дабогме, жалио, због овог одоцњења решења, јер да му овакав поступак наноси и моралну и материјалну штету. Стога у својој новој молби,¹³ коју је поднео 4 новембра 1857, — он даје извесна тумачења и допуне својој ранијој молби, (коју је, вели, поднео 30 јула 1856). Текст ове нове Шпачекове молбе гласи:

Високославно Попечитељству
Просвештенија

Покорно подписаниј је 30 јулија 1856. високославно Попечитељству поднео понизну молбу, да би му се милостиво дозволило, да установи воспитателниј Завод за малу мужку децу, а до сада јошт није добио никаквог ре-

шења; па зато се усуђује ту молбу своју покорно повторити, и исту поред у просби од 30 Јулија 1856 наведенога јошт и овим основама подрепити.

1). Он је у својој лањској молби представио стра од штете, која би му предстојала из могућег одоцњења високог решења од стране високославнога Попечитељства, и ту штету он је досада у велико осетио.

2). Многи родитељи, кои имају кћери у његовом воспитателном заводу за женску децу, захтевају, да јим и синове пријми на воспитаније, а будући да то по начелима свога педагогички уређеног завода неможе чинити: то су они и кћери своје узели од њега, и дали у школе по којекаквим буџацама, где се и мужка и женска деца заједно пријмају.

3). Непријатељи завода њим и његовом супругом за женску децу само на корист Срба установљеног злопако су међу људма, кои за узрок непитају, одоцњење решења високославног Попечитељства прогласили за демонстрацију против поменутог завода; и тако подписаниј непрекидно трпи штету, тако да са уредним заводом скопчане трошкове никад неможе да подмири дотичућим приходима.

4). Он је при свима запрекама, које овде отегоћавају воспитаније, са ученицама постигао тако великиј напредак, да само оне неодговарају захтевању, по возрасту њиовом могућему, које су неимајући домаћега воспитанија или немарљиво школу посјештавајући у томе сметене биле, за које јошт до сада никакав педагог није нашао средства помоћи.

5). Завод, за кои сад моли, неће се саставити из 3, него из 2 главна одељења, као што ји понизниј проситељ овде представља, имено: 1-во главно одељење као приутовљавање за право наставленије показивањем, разговарањем и сиграњем по свима степенима, које педагогика подаје, за децу од 4—6 година.

2-го главно одељење као приутовљавање за обучавање у гимназијалним и трговачким школама за децу, која су шесту годину навршила. Ово ће се одељење делити на 4 разреда, у којима ће се предавати сви предмети и у оном поредку као у земаљским основним школама. Изузетак из овог прописног правила имао би бити само са србском грамматику, јер она мора предходити граматикума странни језика. Па зато се има предавати већ у 2, 3, и 4 разреду по мери и степену нужности. Затим ће се предузимати читање, писање, граматика, правопис и писмени састави у немачком, а по способностима и времену уживаног наставленија и у другим странним језицима, као: француском, италијанском и т. д.

На ове накнадне основе ослањајући се, усуђује се понизно подписаниј повторити своју покорну молбу за високо дозволење да може установити предпоменутиј завод за мужку децу.

У Београду 4 Новембра 1857. покорниј
Леополд Шпачек

¹³ ДАБ — Мин. Просвете, 1858-V-47.

Живот у заводу, непосредно пред долазак Ђ. Јакшића

После неуспеха да се отвори и мушки завод, Шпачекови ће своју активност усмерити у ограниченем делокругу. Настојаће се да у овом женском заводу, према интенцијама и сугестијама Министарства, сама настава буде педагошки на висини, а да се реноме завода не само не уздрма него да се учврсти.

У томе циљу, у пролеће 1858, предузети су извесни нови кораци, који су јавности саопштени, преко *Србских Новина*, овим огласом:¹⁴

Будући се још до сада није довољно њих јавило за више женско изображење, то се није могао отворити 5-тиј и 6-тиј разред у нашем заводу, па за то се ни предавање францускога језика ни обучавање у пословима женске радиности није предузети могло. Међутим закључили смо књижевно обучавање у предпоменутом два разреда за текућу годину изоставити, а само почети с предавањем француског језика и с настављањем у женској радиности, под којом се разумева и узимати меру и кроити и шити хаљине. Услови, код којима се питомице примају, могу се видети из програма у заводу. Овом приликом из местних обзира чинимо поштовану публику пажљивом, да се у заводу нашем ученице из свакога разреда увек за себе обучавају, при ком разделу главна је ствар колико их се у једно време у једном разреду и следователно у једној соби налази; и ако у размотрење узмемо, да школа, у којој се у једно време не налазе у једној соби више од 30 ученица, припадају у овом обзиру међу педагогички најсавршеније: то је онда очевидно, колико би их у наша до сада отворена четири разреда могло места имати, а да се овоме савршенству вред не нанесе. Од броја ученица и од држана постављених услова, која се у програму назначују, зависиће, да ли ће се са уредним заводом скопчани трошкови моћи подмирити, и на последку да ли ће и у коликом савршенству такав завод моћи овде постојати.

У Београду 7. Априла

Леополд и Клара Шпачек

А крајем школске године 1858 одржан је, на свечан начин, испит, коме је присуствовао изасланик Министарства просвете. У извештају о испиту нарочито је подвучен успех деце у музици, цртању, немачком језику, женском ручном раду. Иначе, цео ток, и резултат испита, подробно је приказан у *Србским новинама*¹⁵ овим дописом:

У Београду, 21 Јула. — По свршеним прошасте недеље испитима јуче се држало торжество у женском заведенију г. Шпачека, коме су присуствовали један изасланик Попечитељства Просвештенија, више чиновника и грађана и отмени госпоја. Девојчице најпре су показале свој успех у музици, у овој дивној вештини, која и најсуровије духове разнежава, а плени свачија срца. Тај успех доиста је знатан код онако мале дечице, и овде морамо похвалити ревност и велико стрпљење г. Шпачека, који сам ту струку предаје.

За тим се прешло у собе, где је ручниј рад питомица изложен био, а такође и њина начертанија. Подпуно смо били задовољни и једним и другим. Што се рада тиче, ту је г-ја Шпачековица увела ове године знатну реформу, почем веће девојчице уче не само вести и шити кошуље и друго бело руво, но такође и хаљине кројити и шити, које је врло полезно породицама, које дају децу у ово заведеније. Г. Дерок као учитељ начертанија постигао је и у овом женском заведенију онај красниј успех, који већ од више година видимо постизавана међу младежи гимназијалној. Ми му морамо у овом листу ту правду одати и топло му благодарити на труду, који тако ревностно полаже.

Кад се читала класификација неке су девојчице говориле кратка слова на србском и немачком језику; особито у овом последњем знатан је успех учињен.

Све скупа узевши морамо бити врло задовољни овим заведенијем, које је међу приватнима једино, где наш красниј пол може добити добро и околностима нашим сасвим сходно воспитаније. Желимо само да то увиде родитељи, који имају женске деце и да се увере да ће деци својој врло незгодно положење у друштву прибавити, ако им добро воспитаније не даду.

После овог испита, о упису у завод за нову школску годину 1858—1859, објављен је специјалан оглас у *Србским новинама*.¹⁶

Леополд и Клара Шпачек

објављују поштованој публици, да школско обучавање у њиовом заведенију као и примање деце започиње 1. Августа, и том приликом чине свакога внимателним, да деца, која сврше четвртиј разред и способна су за већиј женскиј рад, као: узимати мере, кроити и шити хаљине, па рада су и то изучити, имају се за то особито јавити, јер обучавање у тој струци женскога рада даје се на особито захтевање и под особитим условима.

¹⁴ *Србске Новине*, 8 априла 1858, број 41.

¹⁵ *Србске Новине*, 22 јула 1858, број 83.

¹⁶ *Србске Новине*, 31 јула 1858, број 87.

Тај датум, почетак наставе у новој школској години, ћемо нарочито истаћи: јер, тога дана, 1 августа 1858, ступио је на службу у овај завод Ђура Јакшић.

Живот у заводу за време Ђ. Јакшића

Од важнијих момената, у томе периоду, у пролеће 1859, треба истаћи сеобу завода, у нове просторије, „у кућу г. Инцинира Цермана, у улици идући од зеленог венца к Сави“.

Сем тога, од 1 маја 1859 почела је обука у француском језику.

О свему томе је јавност била обавештена, преко *Србских новина*,¹⁷ овим огласом:

Као што смо не давно јавили, да ће се сад од Ђурђева дне г. Шпачека завод за воспитивање женске деце у столицу нашој преместити у кућу г. инцинира Цермана у улици идући од зелена венца к Сави: тако сад не пропуштамо обзнанити, да се завод тај у овоме свом новом стану, где ће много удобније распоређен бити већ сместио. — За то са задовољством и пажњу родитеља обраћамо на завод истиј, надајући се тврдо, да ни један између њих, који је рад да му се кћери изобразе за вишиј друштвениј живот, који се код нас — Богу хвала — све већма развија, не ће изостати, да дете своје, ако му иоле стање допушта (а средства се за то не изискују Бог зна како велика) у тај завод, који за сада јединиј имамо уредно основан и под вишим надзором стојећиј, на воспитаније и науку даде. Од 1 Маја деца ће се у том заводу почети обучавати и у језику француском.

На крају ове школске године, 1858-59, одређени су испити за дан 13 и 19 јуна 1859. То разазнајемо из ове молбе¹⁸ Леополда и Кларе Шпачек, упућене Министарству просвете:

Долеподписани најпонижније умољавају: да Попечитељство Просвете дан 13 Јулија т. г. за држање испита из књижевних предмета а 19-ог и. м. за испит женског рада, цртања, свирања и за свечано прочитање класификације милостиво определити, и једног Господина за комесара при тима испитима одредити изволи.

У Београду 4-ог Јулија 1859.

Леополд и Клара Шпачек

Поводом ове молбе, Министарство је за комесара одредило Стојана Новаковића, пријатеља Ђ. Јакшића.

Сам испит протекао је врло свечано: присуствовао је, осим комесара Министарства, и Министар просвете лично, па чак и књегиња „престолонаследниковица“. О току и резултату тога испита, на коме је, као наставник завода, свакако присуствовао и Ђура Јакшић, дат је у *Србским новинама*,¹⁹ следећи подробнији опис:

Ових дана бише испити у овдашњој девојачкој школи г. Шпачека, а прекјуче у Недељу празноваше ученице свршетак годишњег труда свога. Одстајавши свету литургију у саборној цркви светла госпођа књагиња-наследниковица дође у речену школу. Родитељи и родитељке што бијаху дошли да чују и виде како су им дечица напредовала, веома се обрадоваше што бише срећни видети да толику пажњу сама светла госпођа књагиња обраћа на школу, у којој деца њиова одрастају. Међу гостима био је од стране земаљске владе г. попечитељ просвете, чему су се такође родитељи врло радовали. Најпре су девојчице говориле беседе, једна србски а друга немачки, и поздравише госте. Иза тога су ученице ударале у фортепијано, па се онда прегледа шта су девојчице писале и цртале. За тим се прочита како се која владала, и боље између њих бише обдарене књижицама. Најпосле се прегледају женски послови, које су ученице радиле. На свршетку опет две девојчице једна србски а друга немачки захвалише гостима што су дошли да виде напредак њиов и њиових другарица и тим посведочили да им је стало за напредком женске младежи. Светла је госпођа књагиња изволела казати да је подпуно задовољна напредком њиовим и препоручила је г. Шпачковици да јој попише имена свију ученица, које су се добро владале. Чувши како светла госпођа књагиња похваљује ученице, желели бисмо да и родитељи боље познаду ову школу, јер кад би боље познавали, уверени смо да би их још више давало децу своју да се уче у овој школи њима на радост и дику а себи на неисказану корист.

Непосредно после овог испита, Леополд и Клара Шпачек дали су објаву у *Србским новинама*²⁰ о упису за нову школску годину: упис почиње 27 јула, а већ 1 августа почиње нова школска година.

¹⁷ *Србске Новине*, 28 априла 1859, број 50.

¹⁸ ДАБ — Мин. Просвете, 1859-VII-120.

¹⁹ *Србске Новине*, 21 јула 1859, број 85.

²⁰ *Србске Новине*, 23 јула 1859, број 86.

Леополд и Клара Шпачек

обзнањују г. родитељима и осталој поштованој публици, да се у заводу њиовом за васпитавање женске деце уписивање прима од 27 ов. мес. свакиј дан пре подне а овогодишњиј течај училишњиј започиње 1. Августа. ГГ. родитељи, који су ради да им деца годишњиј течај сврше с добрим успехом, нека их изволе одмах у почетку уписати дати, јер која доцније дођу, као и која би похађавање школе прекидала, тима се напредовање у учењу јако отегоћава. Почем су основатељи завода овог за темељ воспитанију поставили побожност, наравственост, чистоту, простоту и домоводство то се још једнако надају, да ће се завод овај довољним учествовањем поштоване публике довести до савршеног развитка свога.

Нема података о неким важнијим моментима у заводу у току идуће школске године. Знамо међутим да је Јакшић у то време већ донео одлуку да затражи државну учитељску службу, и да је у томе правцу чинио неколико покушаја. — Најзад, добио је место за учитеља у Пожаревцу, а 30 јула 1860 он је изашао из Шпачекова завода. Истог дана објављен је у *Србским новинама* конкурс²¹ на Јакшићево место, — „за место србског учитеља“:

У Шпачековом заведенију за васпитавање женске деце у Београду упражњено је место србског учитеља.

Ко се осећа способан за то место, нека се изволи јавити, и одма ће моћи у дужност ступити.

Настава у заводу: предмети и наставници

У овој приватној школи, заводу, предавала су се, — по М. Ђ. Милићевићу, — „нека виша знања, а и неке вештине.“

Првенствено, учили су се језици: српски и немачки, потом француски. Постојала је намера да се узме у обзир и италијански. Код изучавања сваког језика предузимала се настава у читању, писању, граматичи, правопису, и у писменим саставима. Поред „литерарних“ наука предаване су и „реалне науке“. Учио се и земљопис, и историја. Нарочита пажња била је посвећена музици, а у програму је било и играње —

плес. Сем музике, од „вештина“ подучавано је цртање и сликање. Обука се вршила такође у свим врстама женског ручног рада, нарочито и у „узимању мере“, кројењу, шивењу хаљина. Није изостала, како изгледа, ни гимнастика, — „телесно движеније“. Сем тога, настојало се да се ученице упознају са религиозним, народним и кућевним обичајима.

Надзор над наставом водило је Министарство, — Попечитељство Просвете. На годишњим испитима био би редовно присутан изасланик овог Министарства, а који пут лично и сам Министар просвете. И на кнежевом двору постојало је интересовање за овај први и једини женски завод у отаџбини, па је било случајева да је и кнегиња лично присуствовала испитима.

Учитеље је постављало Министарство просвете. Зна се да се 1855 године број учитеља, — и предмета и ученица — „знаменито умножили“, па је завод због тога био приморан да прошири своје просторије.

Од учитеља, обзиром на подучавање појединих предмета, у заводу су радили ови: Власник завода, Леополд Шпачек, предавао је музику, Милан Ђ. Милићевић — српски језик, потом земљопис и историју; Јован Дерок — цртање и сликање, вероватно и француски; Ђура Јакшић — српски језик; Клара Шпачек — немачки језик и женски ручни рад.

Како изгледа, у заводу једно време подучавао је и неки Јулиус Боде, „професор стенографије“: Њему је Ђура Јакшић писао, октобра 1858, молбу Министарству просвете да га оно постави, првенствено, за учитеља стенографије, а евентуално и за учитеља гимнастике и немачког језика. Тај Боде је, вероватно, у заводу предавао немачки и гимнастику. Текст молбе, коју доносимо,²² писана је рукописом Ђуре Јакшића, (да ли ју је он и саставио, или само превео?), а налази се међу архивским документима Министарства просвете:

²¹ *Србске Новине*, 30 јула 1860, број 90.

²² ДАВ — Мин. Просвете, 1858-ХІ-77.

Високославно Попечителство!

Као што је Високославном Почителству познато: Стенеографија или брзопис је једно од најлепших художества с' којим се у наше доба (где се време више него икада цени) не само приватни људи него и званичници и сама Правителства у више случајева ползују. Нарочито се овим художеством служе трговци, Телеграфисте, адвокати при јавним судовима, и званични Нотари при копирању јавни доbitа. Употребљење овог художества у садање доба тако је полезно, да сада у Европи нема ни једне државе где неби било приватни и званични Стенеографиста и где се ово полезно художество неби у јавним Заводима Школским предавало.

Ово ми даје надежде да ће и Високо Правителство Српско на предложене Високославног Попечителства одобрити: да се отечествена младеж с' овим полезним художеством позна, и тиме данас сутра што већу услугу отачеству и Правителству своме принесе.

У овој надежди покорно подписати препоручује се Високославном Попечителству да би њега као у Стенеографији вештог човека за учитеља овог Најполезнијег художества примити благоизволило, а то тим пре што би он био у стању окром тога још и немечки језик и гимнастику школској младежи предавати.

Високославног Попечителства
У Београду 3ег Октобра 1858 год.

Покорњејши
Јулиус Боде

професор стенеографије

[Решење на полеђини:] „У акта“.

Јован Дерок. — Дошао је у Београд, око 1850, из Дубровника, одакле је био родом. Одмах је, 1850 године, постављен у београдској гимназији за наставника учитеља „начертанија и краснописанија“. У Београду је Дерок „са пуно смисла развијао ову вештину“. Предавао је цртање не само ученицима гимназије, него и ученицима „Посленотрговачке школе“. Држао је и засебну „школу цртања“ у коју су долазили, и у овој се вештини обучавали, ђаци и једне и друге школе. Када је пак Прва београдска гимназија била пресељена у велику зграду Капетан Мишиног здања, Дерок је добио, на последњем спрату ове зграде, засебну салу за цртање, за своју „школу цртања“. — Крајем школске године, педесетих година, приређиване су у Првој београдској гимназији изложбе ђачких радова из цртања. Новине из тог времена са пуно похвале доносиле би вести о оваквој изложби, где су били изложени многобројни црте-

жи „ликова, пределописа, животиња, различитих зграда, цвећа, воћа, арабеска, машина“, све израђених „пиом, тушем и бојама“. За све ово, истиче се заслуга професора „чертања и краснописа“ Јована Дурока, који је читав овај успех постигао „само кроз 30 лекција у сваком разреду.“^{22а}

Иначе, у историји српске картографије значајан му је рад *Карта Кнежевине Србије са околним областима*, коју је он „преправио и прецртао“.

Из сведочанства Јакшићевог савременика, Косте Поповића, произлази да је Дерок и самог Јакшића, са којим је био заједно предавач у заводу Шпачек, упућивао у тајне цртања.

Иначе, Дерок је, осим цртања, у Шпачекову заводу предавао и француски. Једно време, чак, завод је имао у плану да се предузме и подука у италијанском језику, којим је од наставника једино Дерок као Дубровчанин перфектно владао. (Вероватно је баш, обзиром на Ј. Дурока, као одличног стручњака за италијански, био предлаган и италијански језик за наставу). Међутим, овај план се није остварио, јер се тада у Београду показивао незнатан интерес и за овај језик.

Ликвидација завода у Београду, и сеоба у Беч

Шпачеков женски институт постојао је у Београду пуних десет година. То резултира, пре свега, из констатације једног наставника, М. Ђ. Милићевића, а и из једног каснијег огласа, из Беча, Кларе Шпачек.

Како изгледа, завод је ликвидирао некако убрзо после одласка Ђ. Јакшића из завода, вероватно око 1862, негде у време бомбардовања Београда, можда баш и поводом овог бомбардовања.

Према томе, десет година постојања завода могло би обухватити период за године 1852—1862.

Из Београда су Шпачекови прешли у Беч. Онде је, године 1865, Клара Шпачек отворила женски завод. Био је то као

^{22а} Српске Новине, 12 јула 1856.

неки наставак Шпачековог београдског института. Отварање завода у Бечу власница је објавила и српској јавности, путем београдске штампе, једним огласом²³ у *Видовдану*. У томе огласу она се нада да ће њен завод уживати и сада исто поверење које је уживао док је био у Београду:

Објава

С допуштењем ц. кр. државног министра отварам 1. Септ. ов. год. у Бечу на ландштрасе у главној улици (хауптгасе) бр. 81. прави и уредан завод за обучавање и васпитавање женске деце како оне, која би једнако бивала у заводу, тако и оне, које би само обдан на науку долазила. За десетогодишњег бављења нашег у Београду, где смо такође имали завод за женску децу, ја и мој муж научили смо и познали све религиозне народне и кућевне обичаје српске, а како у Бечу имамо на расположењу најбољих учебних средстава и сила, то српским кћерима можемо с чистом савешћу обећати најбоље васпитавање, и то такво, које ће одговарати земаљским интересима. Ма да нас је страшна она катастрофа из године 1862 смела вратити се у Београд, ипак надамо се да ће нам и у напредак сачувано бити оно пријатељство и поверење, које смо тамо уживали. За то нам јемче наше многе ученице, које већином већ као честите домаћице многу су кућу усрећиле, и које су делом показале да ми Србима увек желимо што је најбоље.

Клара Шпачековица

Најзад, још једанпут се, у београдској штампи, појавило једно саопштење о Шпачековом заводу у Бечу: оглас из године 1871. Шпачеков завод, који постоји у Бечу и у години 1871, обраћа се опет српској јавности. У огласу под насловом „Молим нек се чита“²⁴ Клара Шпачек и овога пута препоручује Београђанима и српској јавности свој реномирани женски завод:

Молим нек се чита

Родитељи, који су жељни своју неодраслу женску децу на васпитање и изучавање језика дати, као немецког, француског и прочих модерних језика, такође у литералним и реалним наукама, као и у свим женским, индустријалним (производима) радње, опет музикално учење, телесно движење (игру) цртање, сликање и пливање, за чудо брзо постићи кроз моје особено добро предавање у инштитуу (заводу) код на крају подписате васпитатељке у Бечу, Ландштрасе Хаупштрасе број 81.

Пензија (плаћање) за једно дете са костом 400 фор. а. в. за годину.

Ја пак мислим да ће ми п. т. пуно поверење поклонити отуда, што сам више година се у Београду задржавала и ту у моме предавању велики уплив добила сад би пак толико више рада била да ми п. т. то исто поверење и своју м. л. децу као својој матери на најбрижљивије моје старање предаду, које сваког уверавам да ће се онолико користити колико од мене желио буде.

Са особитим поштовањем родитељски одзив, спрема своје деце,

Јесам на служби:

Клара Шпачек.

Ближи извештаји могу се из програма видети, који ја на зактевање бесплатно шаљем.

То је, како изгледа, последњи ехо некадашњег нашег „првог и јединог женског института у Београду“, из половице, и почетка друге половице XIX века.

И поред свих извесних својих слабости, овај завод је у тадањој српској средини, — у тадањем српском културном и друштвеном животу, — постигао значај и ниво реномираног завода, те имао не малих заслуга око васпитања женске деце. А у културној историји Србије, и Београда, биће и даље помињан као завод, на коме су учитељевали, поред осталих, и један М. Ђ. Милићевић, потоњи претседник Српске Академије Наука, и један Ђура Јакшић.

²³ *Видовдан*, Београд, 17 августа 1865, број 91.

²⁴ *Српске Новине*, 31 августа 1871, број 103.

LA PREMIÈRE INSTITUTION ÉDUCATIVE POUR FEMMES EN SERBIE:
LE »ŠPAČEKOV INSTITUT« DE BELGRADE

M. P. KOSTIĆ

Les données sur cette première institution, cet institut, étaient jusqu'à présent assez rares et dispersées: dans l'histoire culturelle de la Serbie et de Belgrade, cette institution n'est mentionnée, au moins à notre connaissance, qu'une fois, en rapport avec le nom de Djura Jakšić.

En effet, au cours de sa vie mouvementée en Serbie, on voit Djura Jakšić, peintre et homme de lettres, passer un certain temps (1858—1860) comme professeur dans cette institution privée de Belgrade. Auparavant il avait été instituteur à Podgorac et à Sumrakovac, villages isolés de la Serbie Orientale. Aimant peu la vie à la campagne, il avait donné sa démission et était venu à Belgrade. Il passa d'abord un mois à Belgrade sans travail, sans aucunes ressources pour vivre, presque rejeté sur le pavé. Dans une situation aussi difficile, et comme il n'avait été capable de mener à bien aucune de ses combinaisons qu'il avait préparées, il accepta tout à coup, comme il le dit lui-même, »un diable de travail«, en entrant dans cette institution. Ayant donc accepté cet emploi à contre-cœur, il ne pouvait être plus satisfait là; et, en effet, il avait trop de fonctions et d'obligations, si bien qu'il lui restait fort peu de temps pour ses travaux de peintre et d'écrivain. Aussi, dès que l'occasion s'en présenta, il revint au service de l'Etat en prenant une place d'instituteur dans la ville de Požarevac. Cependant, il avait passé deux années dans cette institution où il enseignait la langue serbe (et non le dessin comme on l'a dit pas erreur jusqu'à présent dans ses différentes biographies).

Cette institution était à cette époque, c'est-à-dire au début de la seconde moitié du XIXe siècle, la première et la seule institution éducative de jeunes filles à Belgrade et dans toute la Serbie. Elle avait été fondée et dirigée pendant dix années entières (1852—1862) par Leopold Špaček, d'origine tchèque, et sa femme Klara, d'origine al-

lemande. Après la fermeture de leur institution ils s'en revinrent tous deux dans leur patrie, à Vienne, où ils continuèrent leur oeuvre.

L'Institution Špaček de Belgrade avait été créée sur l'autorisation du Ministère de l'Education qui se gardait un droit de contrôle sur l'institution et, en théorie, devait nommer ses professeurs. On y enseignait, en premier lieu, quelques langues: serbe, allemand, français, à les lire et les écrire, leur grammaire, l'orthographe, la composition. En outre, il y avait des cours de géographie, d'histoire. Des arts, c'était surtout la musique qui recueillait une grande attention et, ensuite, le dessin et la peinture. On y donnait encore des leçons de danse et de gymnastique. Outre Djura Jakšić, il y avait comme professeurs: Milan Dj. Milićević, le futur président de l'Académie Serbe des Sciences qui enseignait le serbe, la géographie et l'histoire; Jovan Derok, originaire de Dubrovnik, pour le dessin, la peinture et le français; Leopold Špaček pour la musique; Klara Špaček, pour l'allemand et le travail manuel.

Malgré certains défauts, cette institution pour jeunes filles joua un rôle important dans la vie culturelle et sociale de la Serbie d'alors. (La majeure partie des »dames respectables« de cette époque avaient été, enfants, dans cette institution qui voyait son activité suivie, de la part de la cour du prince, avec intérêt et sympathie.)

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Djura Jakšić, peintre et homme de lettres, en 1860, alors qu'il était en service à l'Institution de Špaček
Fig. 2 — Lettre de Djura Jakšić du 23 Août 1858
Fig. 2a — Fin de la lettre de Djura Jakšić du 23 Août 1858 (Fig. 2)
Fig. 3 — Lettre de Djura Jakšić du 22 Février 1860
Fig. 4 — Fragment d'une lettre de Djura Jakšić du 27 Juin 1860
Toutes les lettres datent du temps que Dj. Jakšić a possédé dans l'Institution de Špaček.